

գրամատունէ մը 300 սսկի փոխառութիւն ընել եւ վճարել պետական տուրքերը եւ Անկէլանոցին ցրել պարտքերը, եւ ապա հասուցանել զայն Ազգ. փողոցի տան վաճառմամբ, որուն համար կ'ըսուէր՝ թէ տեղւոյն անպատեհ հուսկան պատճառաւ յաճախակի չի վարձուիր, որամական այս նեղութենէն առիթ առնելով՝ չոգաբարձութիւնը 15/28 Սեպ. նամականէ կ'առաջարկէ Ազգ. վարչութեան հաստատել Պատրիարքական գիւնդին կանոն մը նպատաւուն չելու Անկէլանոցին համար պաշտօնական գործառնութիւններէն հետեւեալ կերպով. — Նշանախօսութենէ Ա. Բ. Գ. Սարգէս 1, 2, 3 մէճիտ: Կալուածական առուծախէն 1%, Կոտակաց եւ ժառանգութեան հաստատութենէն նոյնպէս 1%, ճամբորդութեան իմամխալիւրէն մէճիա 1, 2, 3 ըստ առթիւն, եւ կը յաւելու որ այս սովորութիւնը կար Ձուքուրեան Յովհաննէս վ. Առաջին Ազգապետ Բիսկոպոսին ժամանակէն:

Ազգ. վճռ. Ժողովոյ չորս. 1 Նիստին մէջ կը կարգադուի Ս. Թակորայ չոգաբարձուաց հրաժարագիրը եւ կ'ընդունուի, միայն թէ շարունակել կը ինդուի իրենց պաշտօնը մինչեւ որ ուրիշներ իրենց տեղ փոխանակեն: Եւ կ'որոշուի որ յետագայ չոգաբարձութեան տեղամոյ մին ըլլայ մոխրի, միւսը՝ ճարտարպետ, եւ երրորդը՝ փաստաբան որպէս զի գիտութեամբ իրաց վարեն այն պաշտօնը: Եւ գտնուին միանգամայն մնայուն հսկող մը եւ քանի մը մայրապետք Անկէլանոցիս մէջ, Ժողովը չցրուած շնորհակալ կ'ըլլայ հրաժարեալ չոգաբարձուաց, եւ ի մասնաւորի անոնց Ատենապետին Գարտաշեան Յովհ. Էֆ. Ին, խնդրելով միանգամայն որ միշտ անուցանէ իր սերը Ազգ. Անկէլանոցին վրայ, որ փոխադարձ շնորհակալութեամբ խոստացաւ ձեռքէն եկած օգնութիւնը չզլանալ:

Մինչ Ազգ. վարչութիւնը բաղանք կը յայտարարէ որ Անկէլանոցին մէջ քանի մը մայրապետ գտնուի, եղածներէն մին չուպուրեան Բոյր Թագուհին Նոյ. 2ին կը մեկնի, տնանելով որ իր ընկերուհւոյն տղուած խոստումը անպայման կերպով կը յապաղէ (տես վերը): Բայց Բոյր Երանուհի Ուրիշանեան հիւանդապահ չպաշտօնի յուսալից կը սպասէ՝ զի փոքր մինչեւ երբ:

(Հարսնութիւն) Հ. ՆՍԱՀԱՅ Վ. ՍՐԱՊԵԱՆ
Միտքաւ մտածեալ:

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ

ՅԱՐԱՐԹԻՒՆ Վ. ԼԵՒՈՆԵԱՆ

Կ. ՊԱԼԱՍԹ, ԱՐԶ. ԿԵՍՐԻՐԸ ՊԱԼԱՍԹԻՆԸ

1670—1738

Հատնաթ անէ է գրագետներու Թակոր վ. Վիլոտ (P. Jacques Villotte) գաղղիացի Յիսուսեան կրօնաւորը, որ իբրեւ քաջ հայագետ 1684էն ի վեր առաքելութիւն կատարած է Հայաստան եւ Պարսկաստան Հայերու մէջ, եւ 1710—1714 հինգ կրօնական գրքեր հրատարակած է՝ իր լատին-հայ մեծ բառգրքէն զատ:

Ասոր հրատարակած գրքերու մէջ կայ 58 էջէ բաղկացեալ փոքրիկ տետրակ մը, որուն վերնագիրն է. «Պատմութիւն Կաթողիկոսաց եւ Թագաւորաց Հայոց: Հարադրեալ ի Թակոր վ. է ի կարգէն Յիսուսեանց, եւ սպեցեալ իսարճիք եւ հոգաբարձութեամբ Տեստն Արթիւնի արհիեպիսկոպոսի Կ. Պոլսեցոյ, 1713 Սեպտ. ի 30 ի Էլէէտիկ, ի տպարանի Ատենիկոսի Պաթմի, Մեծաւորաց հրամանաւ:» Հեղինակը ունի տետրակին մէջ մասնանիշ կ'ընէ կաթողիկէ հաւատքի հետեւող մէկ քանի կաթողիկոսներ: Տեսարկին յիշատակարանին մէջ կ'ըսուի. «... Յիշեսցէ զ'ի յոյս ածող սորին Տէր Թակոր վ. ի կարգէն Յիսուսեանց, եւ ընդ նմին Ստամբուլի Տէր Թարութիւն Նախկոպոս ՊԱՏՄԱՐԻ տպագրութեանս սորին...»:

Նոյն Թակոր վ. 1714ին ի Հոմ, Ս. Ժողովոյ տպարանին մէջ տպած է նաեւ «Մեկնիչ Սորոյ Աւետարանին»: Ասոր մէջ Հայոց ներկայ Եկեղեցւոյ եւ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ մէջ տեսնուած մէկ քանի տարբերութիւնները բաւական ընդարձակ կը չօգտէ՝ ի պաշտպանութիւն Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ վարդապետութեան: Ասոր սկիզբը կայ «Վկայութիւն Թարութիւն վ. ի Արհիեպիսկոպոսի Կեսարիա Պալեստինոյ», հայերէն եւ լատիներէն. լատիներէն թարգմանութեան մէջ անունը կը դրուի Anastasius փոխանակ Թարութիւն: Այս վկայութիւնը, ինչպէս նաեւ նոյն տեղ տպուած Գրիգոր Արքեպ. ի Եդեսիոյ եւ Յովակիմ Արքեպ. ի Զուղայեցւոյ վկայութիւնները, պետք է որ 1712ին վերջեր կամ 1713ի սկիզբները տպուած ըլլան. վասն զի անոնցմէ ետքը կայ Յիսուսեանց Աւարային հրամանագիրը տպագրուելու, 7 Յուլի 1713 թականաւ, որուն մէջ կ'ըսուի թէ այս գիրքն որովհետեւ արդէն Ս. Ժողովէն քննուած

եւ Հաստատուած է, ինքն եւս իրեն Հպատակ Յակօր Ա. վիշտին թոյլ կու տայ տպագրել տալու: Ահաւասիկ Յարութիւն Արքեպ. Ի սոյն վկայութիւնը:

Եւ Յարութիւն Արհեպիսկոպոս Կեսարիա Պաշտօնային եւ քաղաքային Եփ Երուսաղէմի, տեփ գղերոս՝ եւ ընթերցող մտադրութեամբ զայս հոգեւ յառնանա, զոր արարեալ է Պատրիարք վիշտին ի կարգ Ենեանց. Որ եւ ի շորից Աւետարանաց մեկութիւն, որ եւ ընթերցողն դիւրաւ կարեցեն իմանալ. զմիայն, եւ լուսաւորել այս Ամային բարոտանէս. Թէպէտ գոն ազգիս մերում յառաջագոյն Հին վարդապետաց մեկնութիւնը, բայց իմեթանաւի բանն ոչ են պարզաբանաւ: Որ եւ վերջ յինչեաւ Յարութիւն վարդապետ, ներշնչութեամբ հոգւոյն յարչ, երկաթանելու ազգի լատինի, եւ Հայոց զորոց եւ բառիցն քաղ տեղեակ եւ հմուտ գրող: Ըստ անեալ է Հրոմեակոս Բանդոս պրոքիլ՝ բազում վարդապետութեան որոտանաւոր բանն Հարայաբնդ գտանի ի սմա իրս հաւատոյ եւ վարդոց, այլ եւ վեթանաւորին յազմը հպակական զոր վկայութեան, եւ իրաւական բանն պարզ շարագրութեան լատին Հայոց: Որ եւ անաղաց, եւ ընթերցողաց բազում օգտութիւն, եւ լուսաւորել լինելոց է սուրբ. Ամեն:

Եւ Յարութիւն Արհեպիսկոպոս Կեսարիա Պաշտօնային

Եւ իրոք արդէն 1712ին ջիւղէ ի Հոռոմ կը գտնենք:

Թափն 1712 Մայիս 4ին, վատիկանի պալատին մէջ կէս հրապարակական Համագումար Նիստ մը (Consistorium) խմբուած էր: Կղեմէս ԺԱ. Ս. Քահանայապետը՝ սրբալուցմանց համար պահանջուած խիստ քննութիւններն արդէն աւարտելէ ետեւ Սուրբ պօրի հրատարակէր՝ Պիոս Ե. Ս. Քահանայապետը, երկու լատին Քահանայ եւ մէկ Կուսան: Սոյն Համագումարին մէջ, որ երեք Նիստ ունեցած է, բազմած էին Հռոմայ բոլոր կարգաւորները, լատին, յոյն տարիք, քաղղէացի կաթոլիկեայ Հայրապետներ: Այս բազմականաց մէջ էին նաեւ հետեւեալ Հայ կաթոլիկէ բարձրաստիճան եկեղեցականներ՝ Մատթէոս Սարի, երեմիա կաթոլիկոս Սոյո եւ Պարտրեարք Կ. Պուշո. Գրիգոր Արքեպ. Եղեւսիս, Գեորգ Բենիամին, Կեպիսկոպոս Եղեւսոյ, Յովակիմ Զուղայեցի, Արքեպիսկոպոս Իշմիանի, եւ Յարութիւն Անաստաս Արքեպ. Կեսարիոյ Պաշտօնատիրոյ: Այս Նիստերու մէջ իւրաքանչիւր Հայրապետ ներկայացուած խնդիրները քննելէն ետեւ՝ իր յատուկ լեզուաւ վկայութիւն կու տայ իր Համագուման համաձայն, եւ խնդրագիր մը կը կարգայ բարձրաձայն առ Ս. Քահանայապետն, որ հաճի յինչեալ չորս անձինքներու սրբութիւնը հրատարակել ի շուրջ աշխարհի:

Մեր Հինգ Հայրապետներուն կարգացած չորս չորս խնդրագիրները հրատարակուած են հայերէն բնագրով (չատ սխալագիր) եւ լատին թարգմանութեամբ՝ յինչեալ Համագումարին պաշտօնական արձանագրութեան մէջ որ տպագրուած է 1720ին վատիկանեան տպարանը (J. Chiapponi, Acta canonizationis Sanctorum Pii V. Pont. Max., Andrea Avellini, Felicia a Cantalicio, et Catharinae de Bononia, ex Typographia Vaticana.) Մատթէոս Կաթոլիկոս կը գրէ (էջք 102, 129, 159 եւ 194) «Եւ Մատթէոս Կաթոլիկոս որդի Սանտիկային (անձուշտ՝ Մանուկ Պայի) Կեսարիաբնդ Կոստանդնուպոլսոյ, Գրէ պատիւ է...» Եւ այլն, Գրիգոր Արքեպ. կը գրէ (էջք 105, 131, 159 եւ 196). «Հայոց շնորհաց հնազանդագործել ծառայ վեհապետին Հռոմայ՝ Տեր Գրիգոր Արքեպիսկոպոս Եղեւսիոյ...» Եւն: Գեորգ Բենիամին, Կեպիսկոպոս Եղեւսիոյ տարրերէն վկայական տուած է, լատին թարգմանութեամբ (էջք 134. 162 եւ 199), որուն ստորագրութիւնն է, «Georgius Benjaminus Episcopus Edenensis Armenus.» Յովակիմ Արքեպիսկոպոս կը գրէ (էջք 105, 132, 160 եւ 196). «Եւ Յովակիմ Արքեպիսկոպոս Իշմիանայ այս վերայգրեալն կու հաստատեմ, այս իմ ձեռագագիրս է:» Ասոնցմէ զատ նաեւ Տիմոթէոս Գառնուկ, Կեպիսկոպոս Մարտինի, որ Թէպէտ 1688 եւ 1690ին Բագովայի մէջ երեք հայերէն գիրք կամ տետրակ տպած է, սակայն ինքն Հայ չէ, այլ քաղղէացի՝ եւ քաղղէարէն վկայական գրած է (անդ, էջք 106, 133, 161 եւ 198):

Իսկ մեր Յարութիւն Արքեպիսկոպոս Նոյն պէս չորս վկայութիւն գրած է (էջք 105, 132, 160 եւ 197), որոնցմէ մին (էջ 105) այստեղ յատուկ կը բերեմ:

Եւ Յարութիւն Անաստաս արհեպիսկոպոս Պաշտօնային մեղադրութեան իմ վերջին:

Իրեանք է ճշմարտագույն ով երկանկախուեալ հայր. զի ինքն վերապաշտել է ի յեկեղեցեաց այնք որք իւրեանց առաքելութիւնը զարարեցին զնոյն եկեղեցին. Երանեալն իմուս է երբեք զի՝ ոչ էր գերազանցաւորեալ ի վրէ համայնից հաւատարեցից հայրապետական արձանագրութեամբ. Եւ գահէն, սպառնալ եւս յառաջաց զնոյն բարի օրինակը անապիսկութեամբ. Գերաբարձր արժանապատիւն սորա ոչ եղեւ փառաբանք քան զբարութիւն իւր. Եւ ոչ անհարաբար սրբութիւն. ստորեւդին քան զարժանապատիւն. Համեայն ուրեմն սրբութիւն քո համագրել է յայս. զայն զոր ուրեմն այժմ բաւատարն է յերկինս որ եղեւ ի յերկրի հայր հաստաբալաց:

Ո՛վ էր, ուստի եկած սոյն Կ. Պոլսեցի Յարութիւն Արքեպ. ի Հոռոմ, երբ կաթողիկէ եկեղեցւոյ հետ միաբանած: Այս եւ նման պարագաներ կը մնան տակաւին ծածկեալ: Մեզի կը ներկայանայ առաջին անգամ 1712ին ի Հոռոմ, իրեն Արքեպիսկոպոս Պաղեասիւնի Կեսարիա (Քայսերիէ) ծովահայեաց թաղաքին: Ինք իրբ 1670 կամ քիչ աւելի յոռաք ծնած է ի Կ. Պոլսէ, յետոյ Ս. Երուսաղէմի վանաց Միաբան եւ յետոյ եպիսկոպոս եղած է, քանի որ Սոյ Կաթողիկոսաց թեմին վերաբերեալ քաղաքի մը Արքեպիսկոպոս էր, ինչպէս որ վերագրեալ վկայականին մէջ ինք զինք կ'անուանէ «պատաւոր սուրբ Երուսաղէմի»: Երկուստարթութեան տարիներն անցուցած պիտի ըլլայ Երուսաղէմայ երկու Պատրիարքներու՝ Մինաս վ. Քաթողիկոս եւ Գաւրուս վ. Կայնակի հետ (1689—1704) եւ այլոց, որոնք կաթողիկէ Հայերու պատմութեան մէջ իրենց տեղն ունին, ինչպէս ուրիշ տեղ կը տեսնենք, ինչպէս նաեւ Ս. Երուսաղէմի Միաբան Սարգիս Եպ. Եւզովիացւոյն կենակիցն (Հ. Ա. 1911, էջ 267) եւ ինտիմանաբար նաեւ ասոնց կրօն հայածանքներուն վիճակակից եղած է: Արդէն վարն յառաջ բերուած սապանագրին երկու տողց ցոյց կու տայ որ ժամանակին յուզուած կրօնական ալեկոծութեանց մէջ ինքն ալ գեր մ'ունեցած է. վասն զի կ'ըսուի.

«Սա արգարեւ ստան հաւա—տոյ շքմարտութեան

Փախեաւ յերկրէն գրկեաց — զվիշան պանդխտութեան»

Հաւանաբար եպիսկոպոս ձեռնադրուած է վերստինալ Մատթէոս Սարիէն, որ 1694—1706 Սոյ Կաթողիկոս, Երուսաղէմի եւ Կ. Պոլսոյ Պատրիարք եղած է. 1712ին կը գտնենք զինք արդէն իրբն կաթողիկէ Հայոց Արքեպիսկոպոս մը, որ նոյնպէս կը մնայ ցմահ:

Ռեզուլթան վ. կը յիշատակէ՝ որ Երուսթիւն Արք. 1714 Յունուար 1ին Խաթլոյ Լիվոնոյ թաղաքին կաթողիկէ Հայոց Նորադիման կեկեղեցւոյ օծման հանդիսին ներկայ եւ հանդիսագիր գտնուած է (Պատմ. Հայոց գաղթ. ի Լիվ. էջ 95), սոյն եկեղեցին Հայերը 1683էն սկսեալ աշխատած են կառուցանել, իսկ հիմնարկութեան հանէսը 1701ին Ապր. 23ին կատարած էր Սոյ Ազարիա Կաթողիկոսն, որ նոյն միջոցին Հոռոմ կը գտնուէր առ Ս. Քահանայապետի Օծումը կատարուած է 1714ին, եկեղեցին այն ժամանակէն սկսեալ թաղաքին

լատին եպիսկոպոսին իրաւասութեան ենթարկուած էր, պայմանաւ՝ որ միշտ հայազգի կաթողիկէ քահանայ մը պաշտօնավարէ: Այս լատին Նոյն եկեղեցւոյ այժմու ժողովրդապետը Գեր. Պետրոս վ. Աճեմնան կը պատրաստուի առաջիկայ տարւոյ Մայիսին կատարել եկեղեցւոյն օծման երկհարկութեան հայական արարողութիւններով:

Երուսթիւն Արքեպիսկոպոս կը յիշուի Վենետիկի մէջ 1716ին (Հ. Ալիշան, Հայ. Վե. նես, էջ 343): Նոյնպէս Կ. Պոլսոյ հայածանքներէն փախած եւ Վենետիկի մէջ հաստատուած Պոլսեցի կաթողիկէ Հայերու հետ 1718ին վկայական մը գրած է Միխիթար Արքաճօր եւ Միաբանութեանը կաթողիկէութեան մասին. «Մեք ստորագրեցեալք Կ. Պոլսեցիք, կ'ըսուի այնտեղ, որք այժմ գտնուինք ի Վենետիկ... վասն Միխիթարայ Արքաճօր զայս գիտենք, զի սա ի մանկութենէ իւրմէ գոյով հետեւեալ ուսման գրոց եւ իրմաւորականի կացութեան, ի մէջ Հայոց մինչ տակաւին քսան ամաց էր զանուն գիտնոյ ունէր, եւ քարոզէր զուղղափառ հաւատան ուր եւ հասանէր, եւ մէք աչք մտովք տեսաք, զի ի Ղալաթիա ի Նոյնում հասակի ի մէջ հազարաւոր ժողովրդեան ի յատենի եկեղեցւոյն քարոզ ասէր, առ որ հիմնային ամենեքեան որք լսէին... եւ բաղումք լուսաւորեցան ուղղափառ հաւատով... եւ հետեւիցաք զՄիխիթար Արքայն եւ զհետեւողս Նորին վասն ուղղափառութեան միայն հայածեցին... զի ի յայնքան անծանօթ տեղիս տարածեաց զուղղափառ հաւատն եւ ծաղկեցոյց, եւ զբաղումս հազարաւորս անձինս եմոյք ի ծոց սուրբ եկեղեցւոյ... Արդ զոր գիտեաք շքմարտան վկայեցաք, եւ ձեռամբ մերով ստորագրեալ հաստատեմք, եւ ենթ զատաստանի եւ իրաւաց մօրս մերոյ Սրբոյ եկեղեցւոյն Հոռոմայ ստորագրեմք, թվին քի. 1718 Մայիսի 6 ի Վենետիկ: — Ես Կ. Պոլսեցի Երուսթիւն Արհիեպ. Կեսարիոյ Պաղեստինոյ հաստատեմ զվերոյգրեցեալ. » եւ այլն (Schiariementi, Venezia, էջ 67—74), 1724ին վերջերը Երուսթիւն Արքեպ. Վենետիկէն Հոռոմ գնաց՝ 1725ի Քահանայապետական մեծ Թորքիսին մանակեցելու (թղթ. ինքնագիր Միխիթար Արքաճօր առ Յովնան Արքեպ. ի Հոռոմ, 4 Նոյ. 1724, Գիւ. Անտոնեանց ի Կ. Պոլսի):

Հայոց եկեղեցւոյ մէջ Վարդապետական աստիճան տալու մասին՝ 1727ին Հոռոմայ Ս. Ժողովը քննութիւն մը կատարեց եւ մաս-

նագեաներէն տեղեկութիւն ուզեց: խաչատուր Վ. Էրզրումցի Առաքելեան՝ նշանաւոր քարտզիչ յարեւելս եւ Աստուածաբան, լատիներէն նսմակ մը գրած է 7 փետր. 1728 թուականաւ առ Ս. Ժողովն, որուն մէջ բաց ի շատ կարեւոր տեղեկութիւններէ՝ կը յիշատակէ նաեւ մեր Յարութիւն Արքեպիսկոպոսը (քնազիր ի Վատիկանեան Մատենադարանի մեռ. Vat. lat. Թիւ. 7262, էջ 290) իրեն ժամանակակից ուրիշ անձինքներու հետ. այսինքն՝ «Եովհաննէս Կաֆայեցի Արքեպ., որ Հռոմայ մէջ առաւ վարդապետութիւն Մեղեքոնի աշակերտի Ուրբանեան Դպրանոցի, որ յետոյ Եպիսկոպոս ըլլալով՝ Պոլիս նահատակուեցաւ վասն հաւատոյ (1714. փարագեծաւք ինծիք՝ Եարութիւն Արքեպ.): որ հիմայ Վենետիկ կը նստի, իտալէ կը եւ Եովհաննէս աշակերտաց Ուրբ. Դպրանոցի՝ վարդապետութիւն առաւ Դպրանոցի եկեղեցւոյն մէջ: Գրիգոր Արքեպ. որ շատ տարի Հռոմ ապրեցաւ, շատերու առաւ, ինչպէս՝ Մինասին որ Պոլիս է, Գասպարին՝ որ Պեղկերսոս է, Ստեփան Աստուածաբան, որ Հռոմ է, Ստեփան խաչատուրին որ Լիվոնոյ է, Անտոն Մալապանին՝ որ Պոլիս է, Վերջապէս Վրթմանէս Արքեպ. առաւ Մինասի՝ Դպրանոցի աշակերտին՝ որ Տրանսիլուանիա է, Եովհաննէսին՝ որ Լեմբերգ է, Պաւլոսին՝ որ Պոլիս է... Եւ եւ Հռոմ եղած ժամանակ չուէի. երբ Պոլիս գացի (1696) Տաղիւ 20 հոգի կաթողիկեայ գաղա, Դոմինիկեանք եկեղեցին կաթողիկեայ հաւատքը քարոզեցի. օրեր աճեցան կաթողիկեայք իբր 300 հոգի: Պատրիարքն, որ էր Մատթէոս Կաթողիկոս (Սաղ, Սարի) որ գեւ Նոր մեռաւ ի Հռոմ, որպէս զի հալածանք չըլլայ, հրամայեց որ Հայոց եկեղեցւոյն մէջ քարոզեմ կաթողիկեայ հաւատքը Իսկղանն օրն երկու անգամ կը քարոզէի, եւ աղջ քրիստոնէականի դաս իմ տալի, յետոյ իմ անգամ օրը, եւ Կիրակի կրն երկու անգամ: Ասով սաստիկ աճեցաւ կաթողիկէութիւնը, որոնք մէջ կային շատ գլխաւորներ, եւ աւելի ունեալ քահանանք, որոնք զին կը պաշտպանէին: Բայց մեծ արտուելք կար իմ մասիւ, թէ վարդապետութեան աստիճան չունենալով, որ Ս. Գրիգորէն հաստատուած էր, վարդապետի գործ կը կատարեմ: Եւ երբ Հռոմէն հրաման եկաւ որ Կաթողիկոսին թրմամ (1698)ին գնաց Նահապետ Կեղիկ, իմ փութան ինչորոշ համար, Եովսէփ Արքեպիսկոպոս (Քեօյեան, Նուիրակ Էրթիան), նաեւ Առաքնորդ Զմիւռնիոյ. կը յիշուի աւելի մանրամասն Պոլսոյ Հայոց 1706ին առ Աղբըս.

Կեղիկ, գրուած նշանաւոր մահաարական թուղթին մէջ, ընդդէմ կաթողիկեայ, Կոնստ. (1863) որ եռանդուն կաթողիկէ էր եւ պաշտպան կաթողիկէ հաւատոց, զոր Կաթողիկոսը պիտի զրկեր իր կողմանէ Հռոմ՝ եթէ իր մահն չարգելուր, Պոլիս եկաւ Կաթողիկոսի կողմէն, եւ կաթողիկէ հաւատքը քարոզեց եւ ինծի մեծապէս նպաստեց Կաթողիկէ մեծամեծք, որպէս զի յիշեալ արտուելք գաղտի, աղաչեցին Եովսէփ Կաթողիկէ Արքեպիսկոպոսին՝ որ արդէն ունէր ծայրագոյն վարդապետութիւն, որպէս զի ինծի վարդապետութեան աստիճան տալ, զոր սիրով յանձն առաւ եւ Առաքելական Նուիրակ Gasparus Gaspari ամենայն սիրով հաւանեցաւ, հրապարակաւ առաւ ինձ Եովս. Արքեպիսկոպոս, ի Սամաթիա՝ Ս. Գեորգ եկեղեցւոյն մէջ, ինչպէս կը գրէ վերոյիշեալ մահաարական թուղթը, հակառակ արդարաբարութեան Հայոց ոմանց առ Նոյն Արքեպիսկոպոսն, որ «Պոլսեաց զամենայն հերձուածն յանուանէ, եւ ոչ զԳաղկեդոն եւ ոչ զԷւան»:

Նոյն տիւթին վրայ Վենետիկէն 21 փետր. 1728 թուականաւ լատիներէն կը գրեն հետեւեանքին, իրենց ինքնագիր ստորագրութիւնը դնելով հայերէն եւ զիմաց լատիներէն. «Անաստաս Եարութիւն Լէօնեան արքի եպս. չէսարի փալէստինոյ, Պաղտատար վարդապետ Աբրահամեան, տիգրանակերտացի, Անտոն վարդապետ ծնալայ եւ միաբան Աբրահան Առաքել լեյնթագեոսի» (լատիներէնի մէջ նաեւ՝ Armenus persæ, այսինքն՝ Հայ պարսկաստանցի): Ասոնք կը յիշեն իրենց ժամանակի կաթողիկէ վարդապետները. «Խասակ անուանեալ Արդար, Սարգիս Կաֆայի, Բարսեղ Շէհիման, Վարդան Արքեպ. Լեմբերգի եւ Աստուածատուր յարոգ Նորին, Օքսենտիոս Եպ. Տրանսիլուանիոյ, Բարսեղ թարգման Ս. Ժողովոյ (վարձանեալ), Եովհաննէս առաքելական միսիոնար ի Վենետիկ (վախճ.), խաչատուր Առաքելեան, Եովհ. Արքեպ. Կաֆայի որ վարդապետութիւն առաւ Մեղեքոն Եպ. ի որ մարտիրոսացած է ի Կ. Պոլիս, Անաստաս Եարութիւն Արքեպ. Կեսարիոյ Պաղեստինի, Եովհ. եւ Մինաս՝ որոնք Պոլիս միսիոնար են, Գրիգոր Արքեպ. որ ի Հռոմ Չեռնադորէ էր (վախճ.) Գասպար՝ որ ի Պեղկերսոս, Մինաս՝ որ ի Տրանսիլուանիա, Ստեփան Խաչատուր՝ որ ի Հռոմ, եւ Վրթմանէս Արքեպ. Չեռնադորէ ի Հռոմ».

Վենետիկէն 1911ին Գեղոյ. Հ. Եովհ. Խ.

Վ. Թորոսեան իմ խնդրանացս իբր պատասխան վանքին ժամանակագրութենէն կը հաղորդէ Յարութիւն Արք.ի մասին. «... Սա ընդգրկելով ուղղափառ կաթողիկէ հաւատքը, որուն համար հալածուելով եւ զանազան վիշտեր կրելով, թողուց իր թեմը՝ Եւրոպա փախաւ, եւ շատ տարիներ ասդիս անդին շրջելով, ի վերջոյ եկաւ Վենետիկ եւ հաստատուեցաւ հոս 1728 թուականին, ուր մնաց մինչեւ իր մահը որ պատահեցաւ 1738ին Յունուար 19ին... Սա՝ այն տաք տարիներուն մէջ՝ ձեռնագրիչ եղած է մերիններուն, յետ Յովնան եպիսկոպոսին, Հատ մօտիկ բարեկամ եւ սրտակից եղած է Միս. Արքայի, եւ իր ծախքով կառուցած է Ս. Բեւեղիկոս Արքայի նուիրուած մատարան մարմաւ. ինչպ խորանը՝ Մեր ժամանակագիրը կը գովէ զինք՝ իբր «մեծահաստ եւ բարեբարոյ այր», Ռւրիշ բան չի յիշատակուի որ ասոր մասին»:

Թաղուեցաւ Վենետիկի Միսիթարեան վանաց Ս. Ղազարի եկեղեցոյն մէջ առաջի ինքնակառոյց խորանին, որուն տապանագիրը հետեւեալն է (Հ. Թորոսեան, Վարք Միսիթ. Արքայի էջ 476—477).

ՅԱՐԱՌԹԻՒՆ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ — ԾՆՈՒՆԻԴ ԲԻՒԶԱՆԳԵԱՆ
ՀԱՆԳԵԱՆ Ի ՏԵՐԻ ԵԴԵԱՆ — ԵՂԵՆ Ի ՅԱՅՍ
ՏԱՊԱՆ.

ՍԱ ԱՐԴԱՐԵԱՆ ՍԱԿՍ ՀԱՆՈՍ ՏՈՅ ԺԸՄԱՐՏՈՒԹԵԱՆ

ՓԱՆԵԱՆ ԵՐԵՄԻԱՆ ԳՐԿԵԱՆ — ՋԱՆԸՏԵՆ
ՊԱՆԴԻՍՏՈՒԹԵԱՆ.

ՊԱՐԿԵՇՏ ՎԱՐԱՌԲ ԶԱՆՈՒՐԱ — ԵԼԻՑ Ի
ԵՐԱՐԱՌԹԵԱՆ.

ԵՐԱՌԹ ԶԱՆՈՒՆ ԲԱՐԻ ԵՐԱՌԹ — ԶԵՆԻՍ ՄԱՆ
ՀԱՆՈՒՆ.

ՅԱՐԱՌ ԵՐԱՌԹ 1738. ՅԱՆՈՒՐԱՆԻ 19:

Հ. ԳՐ. ԳԱՆՔԱՐԵԱՆՆԵԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԲԱՐԱՐԵՆԱԿԱՆ ՆԱՐ ԳԻՏՈՂԱՌԹԻՒՆՆԵՐ

Աղղեստայք:

34. ՅԱՆԵԹԵՆԱՅ ՄԻՆԷԵ Ի հանգեա նորին որդւոց, յորմէ ազնիւտայքն Ռիշեփայէ կոչեցան, այսինքն յիսերիմը. Եւսեբ. Գրքն. Ա. էջ 278, ՀՔԻ համար «Լաւ ես», եւ նորագործ ընթեռնուլ

«Ռիշեփայ» (Ա. էջ 12), որով տառական կը ներկայանայ յունարէն ἀλλήλων յաբնակին. Հիւսէ Ժանի կարծիքով «գիրը մոռնուած է անընթեք» ազնիւտայք, բառին ազգացուցութեամբ՝ arm. աթղեստայք hat sein u vor dem ihm bei Euseb. unmittelbar vorangehenden ազնիւտայք erhalten (Arm. Gramm. էջ 339), այն կարծեաց կը յարի նաեւ Karst (Eusebius Werke, V. Bd., Die Chronik, Leipzig 1911, էջ 255) «Ռիշեփայ» (st. Ռիշեփայ) unter Beeinflussung durch «աշիփայ» ծագած համարելով, Որշափ ալ պատշաճական թուի ուղղագրական այս առաջարկը, հարկ է սակայն շեշտել թէ յոյն ἀλλήλων բառը ինչպէս Ասորիք, Ισραήλ նորմալէս նաեւ Հայերէս փոխ առած կրնան ըլլալ աթղեստայ հնչմամբ (համառ. յն. ἀλλήλων), այս ձեւը կրնայ Ռիշեփայի «տառին հարապատուութեան հաստատուն» ապացոյց մը չնորհել եւ այս պարագային «ազնիւտայքնի ոչ թէ», այլ ք գիրը առիթ տուած կ'ըլլայ Ռիշեփայէ գրութեան. յամենայն դէպս միայն «գիրը չէ կարկանդակ, որ գոյութիւնն ալ հարկ է տարակուսի տակ ձգել, մինչեւ որ ձեռագրական համեմատութիւնը առջ վերջին զիմբը:

ամենընտիր:

35. Մ եւ լր տառերու սերտ նմանութենէն ծագած «ի դատաստանացն աշիփն անէջ հրոյն», Բուգանդ, էջ 74 զերկալը, Այտընեան ուղղած է «աշիփն», քննական քերականութիւն, Նախաշաւի, էջ 63. այսպիսի շփոթութիւն մը կը մատնանշէ նաեւ Նորայր Վահագմ վարդապետը (ԺԳ գար) «ի Յարութիւն Գրիտոսի» ծառին մէջ, ուր դատ. Ե. 10 «աշիփն» կը կարգացուի «աշիփն», Բառաբանութիւն, էջ 15, Հոս կու տանք նման երկու ուրիշ օրինակներ ալ դատական մատենագրութենէն. Ուլի. Պաւլ. կը կարգաչէ. «Եթէ ամենեւին իսկ ի խորս խաւարին իջանիցեմը, սակայն աշիփնի տառնան մտացն չապականի», էջ 219. նորագործը գոյութիւն չունի յոյն բնագրին մէջ, ուր կը հանգիպինք միայն τὸ χριτῆριον τοῦ νοῦ պարզ ստութեան. որն այս χριτῆριον բառը կը թարգմանուի քիչ մը ետքը սակայն «ատեան ընտրութեան» («Տնկալ է ի մեզ առեալ ընտրութեան առ ի յԱստուծոյ», անդ) եւ «ընտրիչ տառնան» («յորժամ ընտրիչ առեալ մտաց յստակիցի», անդ, էջ 220). այս կրկին «ատեան» ներք աչքի առջեւ ունենալով աշիփնի բառը կը սրբագործուի եւ կը կարգուի «աշիփն տառնան», եւ ի հակառակէն «2րդ ինչ քան զայն բարբառ. ամպարշտագոյն» աւրենս գնել դատաստին եւ